

Muzealnictwo etnograficzne w programie dydaktycznym Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ. Przeszłość i terażniejszość¹

Ethnographic Museology in the Teaching Program of the Institute of Ethnology and Cultural Anthropology of the Jagiellonian University. Past and Present

Abstract

The tendency of museums to move from elitism to catering towards the mass audience observed in recent decades has transformed them into multifunctional institutions that are not only to collect, research, store and make collections available, but also to educate, entertain, integrate and activate their visitors, responding to increasingly diverse social expectations. The new formula of museology implies the need for continuous improvement through staff education in accordance with changing standards. In this context, the author considers the model of academic education in the field of ethnographic museology. She discusses the program implemented at the IEiAK UJ from the 1970s to the present day. She asks questions about the current challenges in academic education, postulating the development of a broad inter-university educational platform that will include cooperating academies and institutions of ethnographic museums.

Keywords: Ethnographic Museology, Cultural Anthropology, academic education, museum and ethnography

¹ Punktem wyjścia prezentowanego tekstu jest artykuł opublikowany w 2023 roku w czasopiśmie „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej” (ZWAM). Zob. S. Trebunia-Staszal, *Between Museum Theory and Practice: Museological Education Illustrated by the Ethnology Curriculum at the Jagiellonian University*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej” 2023, nr 10, s. 179–194.

Nowożytnie muzea deponujące i upowszechniające pamięć o przeszłości, powołane, aby służyć społeczeństwu i jego rozwojowi (Żygulski 1982: 12), nie od razu zyskały uznanie i akceptację w szerokich kręgach suwerena. Ich elitarny charakter był stopniowo przełamany, począwszy od połowy XX wieku, kiedy to pod wpływem procesów globalizacyjnych i towarzyszących im przeobrażeń gospodarczych, społecznych i kulturowych zaczęła rozwijać się masowa turystyka, a wraz z nią nowa kategoria turystów pochłoniętych zwiedzaniem i kolekcjonowaniem podróźniczych doznań. Potrzeby i pragnienia poszerzającej się z roku na rok nowej klasy turystycznych konsumentów, którą MacCannel nazwał „próżniaczą” (MacCannel 2005), znalazły swe odzwierciedlenie także w branży muzealniczej, implikując ruch muzeów od elitarności do masowej publiczności. W przeciągu ostatnich trzech dekad muzea przekształciły się w wielofunkcyjne instytucje *sui generis*, wielobranżowe zakłady pracy (Majewski 2018), które nie tylko mają gromadzić, badać, udostępniać zbiory, ale także edukować, bawić, integrować, aktywizować swoich odbiorców, odpowiadając na coraz bardziej zróżnicowane oczekiwania społeczne (Simon 2010; Barańska 2020: 15-30; Murzyn-Kupisz 2020: 67-87).

W efekcie wspomnianych przeobrażeń „uformowany historycznie” wizerunek muzealnika jako kustosa i opiekuna zbiorów musiał ulec diametralnej zmianie. Obecnie, jak ujął to Piotr Majewski, powinna to być osoba wielu talentów, umiejętności, posiadająca szerokie kompetencje, ugruntowaną wiedzę muzeologiczną oraz specjalistyczne wykształcenie wyższe (Majewski 2018: 7). W poszukiwaniu optymalnego wzorca kształcenia kadr muzealniczych, adekwatnego do współczesnych wyzwań, Dorota Folga-Januszewska i Andrzej Rottermund w tekście opublikowanym w 2009 roku na łamach uznanego periodyku „Muzealnictwo” zaproponowali utworzenie trzystopniowych studiów muzeologicznych obejmujących licencjat, magisterium i doktorat (Folga-Januszewska, Rottermund 2009: 47-57). Środowisko muzealne z życzliwością przyjęło inicjatywę, ale jednocześnie dostrzegło słabość zaproponowanego modelu wynikającą z niepełnego - z konieczności selektywnego kształcenia w zakresie różnorodnych, specjalistycznych dyscyplin naukowych wchodzących obecnie w zakres zainteresowań muzeów. Zauważono też, że istniejący już w Polsce system podyplomowych studiów muzeologicznych w połączeniu ze zróżnicowaną ofertą kursów szkoleniowych realizowanych m.in. przez Narodowy Instytut Muzealnictwa (NIM)² jest formułą, która lepiej spełnia oczekiwania dokształcania pracowników merytorycznych muzeów posiadających już specjalistyczne studia na poziomie magisterskim (Majewski 2018: 12).

Zważywszy na zasygnalizowane kwestie, wydaje się, że optymalnym rozwiązaniem byłoby wypracowanie modelu zintegrowanego kształcenia, łączącego wie-

² Narodowy Instytut Muzeów to państwowa instytucja kultury w Polsce, działająca wcześniej (2011-2023) jako Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (NIMOZ). Należy podkreślić, że NIMOZ oferował szeroki wachlarz nieodpłatnych szkoleń dla muzealników.

dzę i umiejętności z zakresu muzealnictwa ze specjalistyczną edukacją akademicką w ramach określonej dyscypliny naukowej. Taki właśnie model sprawdził się w odniesieniu do muzealnictwa etnograficznego. Realizowany był z powodzeniem w kilku ośrodkach uniwersyteckich w Polsce, począwszy od lat 60. XX wieku. Oczywiście wobec nowych wyzwań i potrzeb, które niesie dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość, oferta kształcenia kadr muzealno-etnograficznych winna podlegać ciągłej refleksji i być aktualizowana z uwzględnieniem potrzeb rynku muzealnego, ale też oczekiwań społecznych. Zasygnalizowane zagrożenia są żywo dyskutowane w środowiskach muzealnych, jednak jak do tej pory nie udało się wypracować konstruktywnej formuły współdziałania między ośrodkami akademickimi a muzeami w zakresie oferty edukacyjnej. W tym kontekście istotnym i zarazem inspirującym wydarzeniem okazała się ogólnopolska konferencja pt. *Współczesne problemy zarządzania w muzeach. Edukacja. Dobór wykształconych kadr*, zorganizowana przez Stowarzyszenie Muzeów na Wolnym Powietrzu (SMWP) w dniach od 27 lutego do 2 marca 2023 roku. Spotkanie, które zgromadziło przedstawicieli środowisk akademickich, muzealnych, a także władz samorządowych i instytucji kultury, stworzyło okazję do wzajemnej wymiany myśli i doświadczeń, dając jednocześnie impuls do kolejnych działań i inicjatyw³. Nawiązując do problematyki podjętej podczas wspomnianej konferencji, w prezentowanym tekście postaram się scharakteryzować model kształcenia w zakresie muzealnictwa realizowany w Katerze Etnografii Słowian Uniwersytetu Jagiellońskiego (KES UJ) w latach 1960-1990. Podstawą źródłową w odtworzeniu standardów ówczesnego kształcenia będą materiały archiwalne zdeponowane w Pracowni Dokumentacji i Informacji Etnograficznej (PDiIE) Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej (IEiAK) UJ, literatura przedmiotu, a także dane zgromadzone dzięki rozmowom z beneficjentami tamtego programu. W tekście uwzględniona zostanie także aktualna oferta edukacji muzealnej realizowana w IEiAK w ramach programu studiów I i II stopnia.

³ Podczas konferencji zawiązała się grupa robocza, która podjęła działania na rzecz reaktywacji praktykowanych w latach 50.-80. XX wieku międzyuczelnianych obozów etnograficznych, tzw. MOE, dla studiów etnologii i antropologii kulturowej. W skład grupy weszły następujące osoby: Zbigniew Skuza – prezes SMWP, Anna W. Brzezińska – prezeska Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (PTL), Katarzyna Waszczyńska reprezentująca Uniwersytet Warszawski, Stanisława Trebunia-Staszela – dyrektor IEiAK UJ. Dla ścisłości należy zaznaczyć, że sama idea wskrzeszenia MOE powstała kilka lat wcześniej; zrodziła się w zespole kierującym nieistniejącym obecnie Polskim Instytutem Antropologii (PIA). Prace nad wznowieniem obozów prowadzone były w latach 2018-2020 pod kierunkiem przewodniczącej Rady PIA prof. Katarzyny Kaniowskiej, która poprosiła Polskie Towarzystwo Ludoznawcze o poparcie inicjatywy. Kiedy prof. Kaniowska objęła funkcję przewodniczącej Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, przedstawiając swój program na pierwszym posiedzeniu Komitetu, jako jedno z priorytetowych zadań wskazała reaktywację MOE. Wspomniane działania kontynuowane były następnie przez przywołaną powyżej grupę roboczą (mat. własne).

Program kształcenia w zakresie muzeologii w latach 1960–1980

Początki krakowskiego muzealnictwa etnograficznego wiążą się z postacią Seweryna Udzieli, niestrudzonego działacza, ludoznawcy, kolekcjonera i pierwszego dyrektora małopolskiej placówki, który przy znaczącym wsparciu środowisk uniwersyteckich doprowadził do powstania w 1911 roku Muzeum Etnograficznego w Krakowie (MEK). Co prawda placówka powstała na początku XX wieku, niemniej sama idea kolekcjonowania „rzeczy ludowych” kielkowała w podwawelskim grodzie już od początku wieku XIX, a jedną z najstarszych placówek gromadzących wytwory rzemiosła wiejskiego było utworzone w 1868 roku Muzeum Techniczno-Przemysłowe. Propagatorem muzealnictwa etnograficznego był m.in. Wincenty Pol, pionier wykładów z etnografii na UJ i autor kilku rozpraw z zakresu muzealnictwa. Podkreślając znaczenie zbiorów dla refleksji naukowej, W. Pol opracował teoretyczne podstawy dla krakowskiego Muzeum Starożytności założonego w 1850 roku (Bujak 1975: 64–65)⁴. Chociaż problematyka muzealna, począwszy od XIX wieku, była przedmiotem zainteresowań uniwersyteckich badaczy, to programowe kształcenie w zakresie muzeologii i muzealnictwa na Uniwersytecie Jagiellońskim rozwinęło się dopiero po II wojnie światowej. Jego inicjatorem był prof. UJ Mieczysław Gładysz – ceniony muzealnik i etnograf, dyrektor Muzeum w Gliwicach, a następnie Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu (Spiss 2002: 121–122). Po objęciu Katedry Etnografii Słowian (KES) UJ w 1960 roku wprowadził do krakowskiej etnologii nowy kierunek działalności naukowej związany z muzealnictwem⁵. Dostrzegając w muzeach ważne ośrodki naukowo-badawcze, a co za tym idzie – potrzebę kształcenia profesjonalnych kadr, opracował program edukacji muzealnej dla studentów kierowanej przez siebie jednostki. Uwzględnił w nim szeroki wachlarz zagadnień i tematów, ujmując w sposób komplementarny i wieloaspektowy wiedzę z zakresu teorii i praktyki muzealnej⁶. Program obejmował łącznie 270 godz. zajęć, w tym wykłady i ćwiczenia audytoryjne oraz kursy warsztatowe prowadzone w krakowskich muzeach. Całość dopełniały dwie dwutygodniowe praktyki muzealne – jedna w muzeum pawilonowym, druga w skansenie⁷.

⁴ Swą koncepcję funkcjonowania muzeum W. Pol przedstawił w memoriale przedłożonym 3 lutego 1850 roku na posiedzeniu Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (Bujak 1975: 64)

⁵ *Kierunki badań Katedry Etnografii Słowian UJ w latach 1945–1970* (maszynopis), spuścizna Mieczysława Gładysza, teczka nr 114. Zbiory Pracowni Dokumentacji i Informacji Etnograficznej Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ (dalej: PDiIE IEiAK UJ).

⁶ Tamże oraz *Wykłady z muzealnictwa* (odręczne notatki M. Gładysza), spuścizna M. Gładysza, teczka nr 146, PDiIE IEiAK UJ.

⁷ Z zachowanej w instytutowym archiwum dokumentacji wynika, że w latach 1970–1990 praktyki muzealne odbywały się w następujących placówkach: Muzeum Etnograficzne w Toruniu, Muzeum

Moduł muzealniczy realizowany był najpierw przez cztery semestry na II, III roku studiów etnograficznych, a od lat 70. XX wieku także w pierwszym semestrze IV roku⁸. Kształcenie w zakresie muzealnictwa odbywało się równolegle z edukacją etnograficzną (etnografia Polski, Słowian, Karpat) pogłębianą o refleksję antropologiczną. Prowadzenie wykładów i ćwiczeń z muzealnictwa powierzono drowi Janowi Bujakowi⁹, absolwentowi krakowskiej etnografii, autorowi cennej monografii pt. *Rozwój muzealnictwa etnograficznego w Polsce*, którą przygotował jako rozprawę doktorską pod kierunkiem prof. M. Gładysza (1968). Praca wyróżniona została indywidualną nagrodą III stopnia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (Pilichowska 2002: 22-24).

Poniżej przedstawiam ramowy program kształcenia muzealniczego realizowany w KES w latach 1960-1980¹⁰.

Wykłady – bloki tematyczne:

- historia ogólna muzealnictwa,
- historia muzealnictwa polskiego,
- historia muzealnictwa etnograficznego,
- kolekcjonerstwo w muzeach,
- zarządzanie kolekcją,
- zasady profilaktyki konserwatorskiej w muzeach,
- zasady podstawowej dokumentacji naukowej dla obiektu muzealnego,
- obiekt muzealny jako narrator treści,
- budowa scenariusza wystawy,
- zasady poprawnej ekspozycji,

udowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Muzeum Regionalne w Żywcu, Muzeum Okręgowe w Zamościu, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu-Bierkowicach, Muzeum Skansen w Sanoku, Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, Muzeum Zabawkarstwa w Kielcach. Zbiory PDiIE IEiAK UJ. Brak sygnatur. Materiały w opracowaniu.

⁸ Zbiory PDiIE IEiAK UJ. Brak sygnatur. Materiały w opracowaniu. Jak przekazał mi prof. J. Święch, w pierwszym semestrze IV roku odbywało się konwersatorium dotyczące działalności najważniejszych ośrodków akademickich w Europie zajmujących się teorią i praktyką muzealną. Należały do nich m.in. ośrodki wiedeński oraz brneński. Zob. też: W. Gluziński, *U podstaw muzeologii*, Warszawa 1980.

⁹ J. Bujak po ukończeniu studiów etnograficznych w 1955 r. podjął pracę w Muzeum im. Orkana w Rabce, gdzie pełnił funkcję kierownika do 1962 roku. W 1962 roku otrzymał czteroletnie stypendium doktoranckie w Katedrze Etnografii Słowian UJ, zakończone uzyskaniem stopnia doktora na podstawie wspomnianej dysertacji. Teczka personalna J. Bujaka. Zbiory PDiIE IEiAK UJ.

¹⁰ Przedstawiony program otrzymałam od prof. dra hab. Jana Święcha. Zasadniczo pokrywa się on z danymi zawartymi w dokumentacji znajdującej się w archiwum IEiAK. Oczywiście na przestrzeni lat pojawiały się pewne zmiany w ofercie programowej (np. w latach 70. XX wieku wprowadzono do programu wykład prof. dra hab. S. Żychonia pt. *Budownictwo ludowe i jego ekspozycja w skansenach*), niemniej podstawowe kursy z zakresu edukacji muzealnej pozostawały bez zmian. Zbiory PDiIE IEiAK UJ. Brak sygnatur. Materiały w opracowaniu.

- administrowanie procesem tworzenia wystawy i jej eksploatacją,
- marketing wystawy,
- wybrane elementy pracy edukacyjnej,
- recenzja wystawy muzealnej,
- archiwizowanie materiałów badawczych i ich układy rzeczowe (m.in. wywiady, fotografie, rysunki, dokumentacje).

Ćwiczenia audytoryjne i warsztaty w muzeach:

- studium obiektu muzealnego i aspekty terminologiczne z uwzględnieniem języka naukowego i gwarowego,
- opracowanie kart katalogu naukowego wybranego obiektu,
- podstawowe zagadnienia z ochrony zabytków (warsztaty z dr Hanną Pieńkowską, wojewódzkim konserwatorem zabytków w pracowni Muzeum Narodowego w Sukiennicach),
- zasady organizacji konkursów plastyki ludowej,
- udział w wernisażach w MEK,
- wykonanie recenzji wybranych wystaw czasowych.

Zajęcia skoordynowane z muzealnictwem:

- metodyka badań etnograficznych,
- etnografia Polski,
- fotografia dokumentalna (na zaliczenie należało opracować cykl fotografii dokumentalnych z pełną obróbką warsztatową w pracowni fotograficznej, która mieściła się w KES),
- rysunek odręczny i dokumentacja pomiarowa,
- film etnograficzny

Beneficjentem przedstawionego programu był m.in. znany i ceniony obecnie muzeolog i zarazem ekspert w zakresie muzealnictwa etnograficznego, prof. dr hab. Jan Święch, absolwent krakowskiej etnografii w latach 1969–1974, który przekazał mi wiele cennych informacji i danych dotyczących edukacji muzealnej w KES w tamtym okresie. Stanowiły one ważne uzupełnienie dokumentacji archiwalnej znajdującej się obecnie w Pracowni Dokumentacji i Informacji Etnograficznej Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ. Zdaniem prof. Święcha ówczesne studia były formacją etnologii dokumentacyjnej i faktograficznej, formą – jak to ujął – „rzemiosła etnograficznego”. W czasie prowadzonej ze mną rozmowy dwukrotnie wspominał¹¹, że w Katedrze w jednej z sal wykładowych stały przeszklone szafy wypełnione różnego rodzaju przedmiotami naturalnej wielkości oraz modelami większych okazów (np. wóz, pług, chłopska chałupa), które podczas zajęć trzeba było opisać zgodnie z obowiązującymi w ewidencji muzealnej wytycznymi. „Každy musiał opracować kilka różnych tematycznie kart

¹¹ Wywiad z prof. drem hab. Janem Święchem przeprowadziłam 16 stycznia 2023 roku w IEiAK. Po analizie materiału z pierwszego wywiadu poprosiłam o kolejną rozmowę, która odbyła się 27 czerwca 2023 roku (mat. własne).

katalogu naukowego”. Równie ważne w jego ocenie były zajęcia warsztatowe prowadzone w pracowni konserwatorskiej w Muzeum Narodowym w Sukiennicach. Jak podkreślił, „to rzemiosło dla osób bardziej kreatywnych stanowiło jednocześnie kapitalną podstawę, na której można było budować wielokierunkową refleksję etnologiczną i antropologiczną, opierając się na zajęciach z teorii kultury, w tym znakomitym wykładzie z antropologicznej koncepcji człowieka prowadzonym przez prof. Andrzeja Waligórskiego”. Całość dopełniały kursy z elementami językoznawstwa, dialektologii, filozofii, literatury ludowej, folkloru, historii sztuki, muzykologii, historycznych metod badań archiwalnych, archeologii i antropologii fizycznej¹². Ponadto zainteresowani mogli dołączyć do Klubu Etnografa, który działał przy MEK. Członkostwo dawało możliwość uczestniczenia w takich wydarzeniach muzealnych, jak wystawy, seminaria, konferencje, a także było przepustką do muzealnej kawiarni „Winnica” mieszczącej się w podziemiach głównego budynku MEK, czyli dawnego Ratusza. Członkowie klubu posiadali też niebanalny jak dla studentów przywilej w postaci zniżki na napoje i kanapki. Z sentymentem mówił o tym prof. Święch: „przesiadaliśmy w tej kawiarni, dyskutowaliśmy, wpadaliśmy między zajęciami, by zjeść kanapkę i napić się kawy”¹³.

Program kształcenia miał więc wieloaspektowy, interdyscyplinarny charakter. Ważną rolę pełniły w nim dwutygodniowe praktyki. Pozwalały wejść w przestrzeń muzealną i poznać poprzez praktyczne zajęcia specyfikę muzealnej profesji. Obecnie z perspektywy ponad 50 lat, analizując skonstruowany przez prof. Gładysza program, można stwierdzić, że był to głęboko przemyślany pod względem merytorycznym i logistycznym model kształcenia, który bez wątplenia wpisywał się w ówczesne europejskie standardy nauczania muzeologii¹⁴.

W 1980 roku wraz z przyjęciem nowego programu studiów etnologicznych w KES zmodyfikowano także moduł kształcenia muzealniczego. Na wniosek studentów zniesiono drugą obowiązkową praktykę muzealną po III roku, zamieniając ją jako opcję do wyboru¹⁵. Zrezygnowano z zajęć z filmu (w argumentacji studenci podali: „brak możliwości zapewnienia przez Katedrę realizacji pracy z kamerą”), rysunku technicznego, obsługi magnetofonu („nauka obsługi magnetofonu ze względu na jego powszechną znajomość jest zbędna”). W nowym programie z 1980 roku nie ma też wzmianki o zajęciach warsztatowych z zabytkoznawstwa w Sukiennicach, antropologii fizycznej, fotografii, dialektologii oraz rysunku. Natomiast pojawia się postulat wydłużenia zajęć z etnografii Polski

¹² Wywiad z prof. drem hab. J. Święchem z dnia 16 stycznia 2023 r. Zob. też *Materiały z działalności dydaktycznej KES UJ*. Zbiory PDiIE IEiAK UJ. Brak sygnatur. Materiały w opracowaniu.

¹³ Wywiad z prof. drem hab. J. Święchem (mat. własne).

¹⁴ Przyjmuje się, że standardy nauczania muzeologii krystalizowały się w Europie w pierwszych dwóch dekadach po zakończeniu II wojny światowej, tj. od chwili utworzenia w 1945 roku École du Louvre do lat 60. XX wieku. W latach 80. i 90. XX wieku muzeologia wykładana była już dość powszechnie na całym świecie (Folga-Januszewska, Rottermund 2009: 47).

¹⁵ Zob. *Kierunki badań Katedry Etnografii Słowian UJ w latach 1945-1970*, zbiory PDiIE IEiAK UJ.

do dwóch lat oraz wprowadzenia nowego przedmiotu o nazwie: „determinanty ludowego światopoglądu”, czyli obecnej „ludowej wizji świata”. Po dokonanych zmianach blok muzealny obejmował 60 godz. obowiązkowych zajęć audytoryjnych na II roku (30 godz. wykładów, 30 godz. ćwiczeń), 30 godz. kursu fakultatywnego pt. *Wstęp do muzealnictwa i ochrony zabytków* oraz jedną dwutygodniową praktykę muzealną po II roku¹⁶. Powyższy program realizowała podczas swych studiów w KES w latach 1986–1990 Beata Skoczeń-Marchewka – obecnie starszy kustosz w MEK, autorka wielu interesujących wystaw, publikacji i przedsięwzięć muzealnych. Podczas naszej rozmowy¹⁷ na temat ówczesnej edukacji w zakresie muzealnictwa często korzystała z przyniesionego ze sobą indeksu studenckiego, sprawdzając i weryfikując przekazywane informacje. Bez wahania przyznała, że z całego modułu muzealnictwa najbardziej zapamiętała praktykę w Muzeum Etnograficznym w Toruniu. Pobyt studyjno-warsztatowy w toruńskiej placówce okazał się doświadczeniem, które zmieniło jej stosunek do muzealnictwa, a także wpłynęło na wybór drogi zawodowej: „Przed praktyką w Toruniu muzeum jawiło mi się jako nudna, wręcz zagrzybiała instytucja. Nigdy nie myślałam o pracy w muzeum. Praktyka w Muzeum Etnograficznym w Toruniu zmieniła totalnie moją optykę”. Co zachwycało i zaintrygowało młodą studentkę? Solidnie opracowany pod względem logistycznym i merytorycznym program. Zajęcia były nie tylko dobrze przygotowane, ale też znakomicie prowadzone przez pracowników muzeum. „Pracowaliśmy w dwuosobowych zespołach, przechodząc przez każdy dział w muzeum, zapoznając się z jego specyfiką, zakresem czynności, dokumentacją, a także wykonując konkretne polecenia i zadania o charakterze warsztatowym. W każdym dziale przebywaliśmy co najmniej jeden dzień. Dla młodego człowieka było to świetne doświadczenie”¹⁸. Warto zaznaczyć, że w dokumentacji archiwalnej IEiAK znajduje się pismo z 31 stycznia 1986 roku, w którym kierująca KES dr hab. Anna Zambrzycka-Kunachowicz składa podziękowania dyrekcji ME w Toruniu za przygotowanie interesującego programu pobytu dla studentów etnografii¹⁹. Niewątpliwie praktyki oddziaływały inspirująco i ożywczo na studentów,

¹⁶ Zbiory PDiIE IEiAK UJ. Brak sygnatur. Materiały w opracowaniu.

¹⁷ Wywiad z Beatą Skoczeń-Marchewką przeprowadziłam w Muzeum Etnograficznym w Krakowie 14 lipca 2023 r. (mat. własne).

¹⁸ Rozmówczyni zapamiętała m.in. zajęcia w dziale sztuki ludowej realizowane pod kierunkiem dra Aleksandra Błachowskiego. Do sporządzenia karty obiektu otrzymała rzeźbę przedstawiającą kobietę z dziećmi. Zinterpretowała ją jako „matka z dziećmi”, co zaskoczyło prowadzącego: „A skąd pani wie, że to matka i jej dzieci? Gdzie to jest napisane?”. Tamże.

¹⁹ W piśmie dziękuje też za wykłady wygłoszone przez prof. dr Marię Znamierowską-Prüfferową i dra Aleksandra Błachowskiego, które – jak podkreśla – „zrobiły duże wrażenie na słuchaczach”. Pismo z 31 stycznia 1986 r., skierowane na ręce ówczesnego dyrektora Muzeum Etnograficznego w Toruniu – Romana Tubaji. W tym miejscu warto odnotować, że R. Tubaj był absolwentem krakowskiej etnografii i przeszedł formułę zintegrowanego kształcenia, zaproponowaną przez M. Gładysza. Jak można sądzić, jego osobiste doświadczenie edukacyjne mogło wpłynąć na interesujący i rozbudowany program praktyk w tej placówce. Zbiory PDiIE IEiAK UJ. Brak sygnatur. Materiały w opracowaniu.

odkrywały nowe nieznane oblicza muzeów, pozwalały zapoznać się ze specyfiką muzealnej profesji poprzez praktyczne zajęcia, zmieniały wyobrażenia o muzealnictwie, wpływając niejednokrotnie na zawodowe wybory praktykantów. Wystarczy dodać, że niemalże połowa absolwentów etnografii kończąca studia w 1990 roku podjęła pracę w placówkach muzealnych lub instytucjach kultury²⁰. Warto w tym kontekście przywołać słowa B. Skoczeń-Marchewki: „Powiedz studentom, że praca w muzeum to ciekawe i kreatywne zajęcie. Tu nie ma miejsca na nudę. Możesz łączyć studia nad obiektami z prowadzeniem badań etnograficznych, możesz tworzyć na tej bazie nowe opowieści”²¹.

Aktualna oferta kształcenia w zakresie muzealnictwa

Edukacja w zakresie muzealnictwa z pewnymi modyfikacjami trwa w KES do lat 90. XX wieku. Przerwywa ją przedwczesna śmierć dra hab. Jana Bujaka, wieloletniego wykładowcy, który umiera w 1991 roku, zaledwie kilka miesięcy po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego. W krakowskiej katedrze brakuje osoby, która mogłaby zastąpić tego cenionego nauczyciela akademickiego. Muzealnictwo jako przedmiot znika całkowicie z programu studiów. Kończą się zajęcia z muzealnictwa i kończą się też praktyki muzealne. Taki stan trwa do 2000 roku, kiedy prof. dr hab. Czesław Robotycki – ówczesny dyrektor Instytutu – postanawia sprowadzić do Krakowa znanego muzealnika dra Jana Święcha, aby powierzyć mu wznowienie działalności Podyplomowego Studium Muzeologicznego (PSM), które po 20 latach od chwili utworzenia w 1973 roku zaczyna „dryfować”²². J. Święch przedstawia zmodyfikowany program PSM i po jego akceptacji przez władze dziekańskie zostaje mianowany kierownikiem podyplomowych studiów²³. W 2000 roku przy IEiAK²⁴ rusza pierwszy od 1994 roku nabór do PSM. Zgłasza się kilkadziesiąt osób. Studium szybko zyskuje dużą popularność. Rokrocznie zgłasza się ok. 100 kandydatów²⁵. Co istotne, z chwilą reaktywacji PSM również do programu stacjonarnych studiów etnologicznych wpisany zostaje wykład fakultatywny z muze-

²⁰ Wywiad z Beatą Skoczeń-Marchewką (zob. przyp. 17).

²¹ Tamże.

²² Studium powstało w 1973 roku dzięki staraniom M. Gładysza i J. Banacha (Żygulski 1982: 8). Funkcjonowało przez ponad 20 lat, tj. do 1994 r. na Wydziale Historycznym przy Instytucie Historii Sztuki. Było to pierwsze w Polsce tego typu Studium i jedno z nielicznych w Europie, które kształciło i podnosiło kwalifikacje kadr muzealnych (Spiss 2002: 124).

²³ Sekretarzem Studium zostaje dr Monika Golonka-Czajkowska, która pełni tę funkcję do 2004 roku.

²⁴ W 1995 roku w miejsce istniejącej dotąd Katedry Etnografii Słowian został powołany Instytut Etnologii, przemianowany następnie na Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej.

²⁵ Rokrocznie spływa około 100 podań z różnych części Polski, także zza granicy. Na nadchodzący rok akademicki 2024-2025 podania o podjęcie studiów złożyło ponad 80 osób. Dane pozyskane od Anny Popławskiej, zajmującej się obecnie obsługą administracyjną Studium.

alnictwa (30 godz.). Zajęcia prowadzone przez dra hab. J. Świącha spotykają się z dużym zainteresowaniem i dwa lata później są już obowiązkowym kursem dla studentów III roku w IEiAK. W 2007 roku wykład poszerzony zostaje o ćwiczenia audytoryjne w wymiarze 30 godz.²⁶ W ramach ćwiczeń studenci stosownie do treści wykładu realizują praktyczne zadania. Należą do nich m.in.: opracowanie karty katalogu naukowego wybranego obiektu (najczęściej są to artefakty przynieszone na zajęcia przez prowadzącego)²⁷, omówienie i analiza problemów wystawienniczych na przykładzie wybranej wystawy w muzeum, udział w ćwiczeniach terenowych – wyjazd do wybranej placówki muzealnej w Polsce, przygotowanie recenzji wystawy, budowa scenariusza ekspozycji (studenci pracują w zespołach czteroosobowych; każdy zespół wybiera sobie temat, tworzy scenariusz ekspozycji, który następnie prezentowany jest w formie multimedialnej podczas seminarium zaliczeniowego²⁸). Niezwykle pomysłowe, interesujące i inspirujące projekty studentów stają się impulsem do uruchomienia w roku akademickim 2014/2015 w ramach studiów II stopnia, czyli magisterskich, fakultatywnego kursu pt. *Wytworzenie*. Pod opieką prowadzącego studenci pracują nad ekspozycją, przechodząc cały proces jej tworzenia, począwszy od budowy scenariusza, poprzez badania etnograficzne, gromadzenie materiałów i eksponatów, opracowanie plansz ekspozycyjnych, montaż, aż do organizacji wernisażu. Ekspozycje prezentowane są w utworzonej na tę okoliczność instytutowej „Galerii pod Przewiązką”. Pierwsza przygotowana przez studentów wystawa *Pocałunek* nie zostaje zainstalowana ze względu na remont budynków. Rok później następuje uroczyste otwarcie galerii wystawą pt. *Od radła krzywogrądziałowego do Latającego Potwora Spaghetti: KES 1926 - IEiAK 2016 - rzecz o historii etnografii krakowskiej*²⁹. Od tego czasu rokrocznie studenci kolejnych lat przygotowują autorskie wystawy. Kurs z wystawiennictwa wymaga od studentów dużego wysiłku intelektualnego i jednocześnie dyscypliny w zakresie organizacji pracy i realizacji poszczególnych zadań, tak by w ciągu 30 godz. zajęć zamknąć cały projekt. Mimo to chętnie wybierają ten kurs. Być może decydujące znaczenie ma fakt, że pracując nad wystawą, mają poczucie,

²⁶ Zajęcia powierzono mojej osobie.

²⁷ Istotne, by studenci mogli wziąć do ręki konkretny przedmiot, poczuć w dłoniach jego kształt, rodzaj i fakturę materiału, z którego jest wykonany.

²⁸ Z własnych obserwacji mogę powiedzieć, że najczęściej dopiero tworzenie scenariusza wystawy wyzwała w studentach autentyczne zaangażowanie i mobilizuje ich do pracy.

²⁹ Rok wcześniej (2015) odbyło się jednodniowe wydarzenie wystawiennicze poświęcone magii ziół: *Zielasynteza - o ziołach, ich miejscu w kulturze, zastosowaniach i znaczeniach*. W kolejnych latach zrealizowano następujące wystawy: *Od radła krzywogrądziałowego do Latającego Potwora Spaghetti: KES 1926 - IEiAK 2016* - wystawa zorganizowana w ramach obchodów 90. rocznicy studiów etnograficznych na UJ; *Wieczory cudowne - krakowskie wigilie Bożego Narodzenia* (2017); *Pil-su. Etnograficzne wałkowanie dźwięków* (2018); *Za kulisami - antropolodzy w terenie* - w związku z pandemią ekspozycja została zaprezentowana w trybie on-line (2020); *Perspektywy wolności* (2022); *Okno. Widok-nie-widok* (2023); *Rośl/inność* (2024). Materiały własne. Zob. też: <https://etnologia.uj.edu.pl/dzialalnosc/wystawy> (dostęp: 25.07.2024).

że od początku do końca tworzą własną opowieść, widząc jak scenariuszowe koncepcje nabierają realnych kształtów i materializują się w postaci finalnej wystawy.

Omówiony powyżej 90-godzinny moduł muzealniczy, realizowany obecnie w IEiAK jako zajęcia do wyboru (60 godz. - I stopnia; 30 godz. - II stopnia), niewątpliwie przybliży studentom podstawy teorii i praktyki muzealnej, niemniej trudno uznać powyższą ofertę za program spełniający standardy kształcenia kadr muzealnych. Zasadniczy mankament to ograniczony wymiar praktycznych zajęć w muzeach. Dlatego też poczyniono starania, aby nie zwiększając liczby godzin całego modułu, poszerzyć edukację audytoryjną o warsztaty w muzeach. W styczniu 2023 roku odbyło się spotkanie dyrekcji IEiAK z obecną dyrektorką MEK Moniką Dudek, w czasie którego określone zostały wstępne obszary i ramy współpracy. W 2024 roku nastąpiło podpisanie porozumienia o współpracy pomiędzy jednostkami. Zgodnie z ustaleniami studenci I stopnia IEiAK w ramach kursu *Między teorią a praktyką muzealną* raz w miesiącu uczestniczą w zajęciach warsztatowych w MEK, zapoznając się kolejno z zagadnieniami inwentaryzacji, konserwacji, przechowywania zbiorów (magazyny) oraz wystawiennictwa. Jako ważny krok w kierunku poszerzania kompetencji studentów w zakresie praktyki muzealnej należy uznać porozumienie o współpracy podpisane w 2024 roku z Orawskim Parkiem Etnograficznym w Zubrzyicy Górnej, reprezentowanym przez dyrektorkę Dominikę Wachałowicz-Kiersztyn. Równie owocna, aczkolwiek niesformalizowana jeszcze współpraca realizowana jest także z innymi placówkami muzealnymi: Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu, Muzeum Tatrzańskim im. dra T. Chałubińskiego oraz Muzeum Małopolski Zachodniej w Wygiełzowie.

Co dalej?

Tak przedstawia się aktualna oferta kształcenia muzealniczego na przykładzie programu realizowanego w IEiAK. Ze względu na ograniczony wymiar godzin nie spełnia jednak oczekiwań muzeów etnograficznych, zwłaszcza placówek skansenowskich, które poszukują kandydatów z wykształceniem z zakresu dyscypliny etnologia i antropologia kulturowa (wiedza faktograficzna na temat kultury tradycyjnych społeczności wiejskich, ale też kompetencje w zakresie prowadzenia badań nad współczesnymi zjawiskami) oraz muzealnictwa. Jednocześnie, jak wynika z rozmów z przedstawicielami ośrodków etnologicznych w Polsce, wprowadzenie do programu studiów I i II stopnia poszerzonego modułu muzealnictwa etnograficznego jest w praktyce niemożliwe. Studia etnologiczno-antropologiczne obejmujące obecnie szeroki wachlarz zagadnień i zjawisk, nie mogą być sprofilowane, czy też - jak argumentują niektórzy antropolodzy - zdominowane przez treści muzealnicze. W tej sytuacji konieczne jest stworzenie ponaduniwersyteckiej platformy działań edukacyjno-szkoleniowych, uzupełniającej program realizowany w poszczególnych ośrodkach etnologicznych. Myślę o wypracowa-

niu przez muzea i uczelnie wyższe międzyuczelnianego programu kształcenia kadr w zakresie praktyki muzealnej, dedykowanego studentom etnologii w całej Polsce³⁰. Tego typu program integrujący pracę pracowników naukowych z muzealnikami wzbogaciłby znacząco ofertę edukacyjną uniwersyteckich ośrodków etnologicznych bez dodatkowych obciążeń dydaktycznych, dając jednocześnie uczestnikom (studentom, pracownikom naukowym i muzealnikom) możliwość współdziałania, wzajemnej wymiany myśli i doświadczeń, zarówno w zakresie muzealnictwa, jak i refleksji antropologicznej, a z czasem być może tworzenia wspólnych projektów badawczo-wystawienniczych. Powstaje zasadnicze pytanie: jak zrealizować to w praktyce? Jednym z możliwych rozwiązań³¹ jest przywrócenie dawnych międzyuczelnianych obozów etnograficznych (MOE), ale w nowym, sprofilowanym pod kątem kształcenia muzealniczego wydaniu³². Formuła studenckich obozów etnograficzno-muzealnych być może pozwoliłaby zacieśnić współpracę pomiędzy teoretyzującymi muzeologami a praktykującymi muzealnikami. Nie trzeba bowiem dodawać, że mimo wdrażania od ponad 30 lat postulatów nowej muzeologii wciąż istnieje rozdział w zakresie twórczego przepływu myśli i doświadczeń pomiędzy akademikami, konstruującymi dominujący dyskurs muzeologiczny i wyznaczającymi kierunki przemian, a muzealnikami, codziennie podejmującymi wysiłek ich realizacji. Brak dialogu, a nawet wzajemna niechęć obu środowisk generują wiele nieporozumień i problemów w procesie wdrażania nowych koncepcji i idei, a w konsekwencji funkcjonowania muzeów (Merriman

³⁰ Chcę zaznaczyć, że po usunięciu etnologii z wykazu dyscyplin naukowych (ustawa 2.0.) w staraniach i rozmowach prowadzonych z przedstawicielami Ministerstwa Edukacji i Nauki ważnym argumentem na rzecz przywrócenia etnologii jako samodzielnej dyscypliny było wskazanie, że etnologowie i antropologowie to nie tylko wąska grupa badaczy akademickich, ale także liczny zespół pracowników muzealnych, rekrutujących się z uniwersyteckich ośrodków etnologicznych. Nawiązuję do spotkania, które odbyło się 21 listopada 2022 roku w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ z prof. Włodzimierzem Bernackim, Sekretarzem Stanu, Pełnomocnikiem Rządu ds. monitorowania wdrażania reformy szkolnictwa wyższego i nauki. W spotkaniu uczestniczyli: prof. dr hab. Jan Święch, prof. dr hab. Janusz Barański, dr hab. Marcin Brocki, prof. UJ, dr hab. Monika Golonka-Czajkowska, prof. UJ, dr Jerzy Baradziej oraz pisaćca te słowa (mat. własne).

³¹ Ze względu na ograniczone ramy tekstu nie rozwijam tu istotnej kwestii źródeł finansowania. Niezbędne w tym kontekście jest uruchomienie docelowych dotacji ministerialnych dla muzeów i wyższych uczelni. Dobrym rozwiązaniem, wskazanym przez P. Majewskiego w odniesieniu do finansowania podyplomowych studiów muzeologicznych, byłoby rozwinięcie np. specjalnego programu grantowego, do którego mogłyby aplikować zainteresowane wsparciem finansowym jednostki uniwersyteckie i instytucje kultury (Majewski 2018: 13–14).

³² Pragnę dodać, że w tym zakresie podjęte zostały już konkretne działania. Inspirującą rolę odegrała wspomniana we wstępie konferencja w Sierpcu na przełomie lutego i marca 2023 roku, a następnie spotkanie zespołu roboczego, które odbyło się w ramach konferencji *Etnografia w muzeum. Drogi. Tropy. Idee*, zorganizowanej w dniach 20–21 kwietnia 2023 roku w Ciechanowcu. W lipcu 2023 roku miało miejsce kolejne, zdalne spotkanie, podczas którego zarysowano wstępny program planowanego w 2024 roku międzyuczelnianego obozu etnograficznego na Podkarpaciu. Nie było jeszcze wiadomo, czy uda się pozyskać środki finansowe na jego realizację. W spotkaniu uczestniczyli: Zbigniew Skuza, Anna Brzezińska, Katarzyna Waszczyńska oraz Stanisława Trebunia-Staszek.

2020: 173–187; Berendt 2014: 31–48; Majewski 2018: 13). Jest to szczególnie istotne w kontekście działalności placówek etnograficznych, które chroniąc szeroko pojmowane dziedzictwo kulturowe warstw chłopskich, winny jednocześnie otwierać się na zjawiska i problemy współczesnego świata (muzeologia otwierająca). Jak odnotowała Katarzyna Barańska, dynamiczne przeobrażenia zachodzące pod wpływem procesów globalizacyjnych, powinny skłonić kadry muzealnicze do namysłu nad otaczającą rzeczywistością i tworzenia na tej bazie nowych, dostosowanych do aktualnych trendów i przeobrażeń społeczno-kulturowych ofert programowych (Barańska 2020: 23–29). Dialog z otoczeniem, uwrażliwienie na problemy współczesnego świata (kryzys klimatyczny, ruchy migracyjne, sytuacja grup wykluczonych) to niezbędny warunek, aby muzea mogły w przyszłości pełnić w społeczeństwie ważną rolę. Są one bowiem instytucjami, których zadaniem jest nie tylko przekazywanie wiedzy, ale także kształtowanie określonych postaw społecznych, zachowań, nawyków, w tym etycznej wrażliwości. Aby sprostać owym wyzwaniom, zatrudnieni w placówkach etnograficznych pracownicy merytoryczni muszą być wyposażeni w odpowiednią wiedzę, kompetencje i umiejętności. Oprócz warsztatu muzealniczego niezbędna jest wiedza z zakresu szeroko pojmowanej kultury warstw chłopskich oraz metodologii badań etnograficznych, która pozwala w sposób kompetentny tworzyć muzealny przekaz oraz budować adekwatną do zmieniającej się rzeczywistości ofertę programową. Bez faktograficznej wiedzy o przeszłości muzealnik, tym bardziej edukator, będzie poruszać się w skansenowskich przestrzeniach ekspozycyjnych jak we mgle, potykając się w swych muzealniczych aktywnościach o kamienie merytorycznej niewiedzy.

Podjmując kwestie systemowych rozwiązań w zakresie zarządzania muzeami i kształcenia etnograficznych kadr muzealnych, trzeba też pamiętać, by otwierając się na szeroko rozumiane otoczenie (muzeum partycypacyjne, poszerzone, otwierające), uwzględnić perspektywę tych, którzy na co dzień mierzą się z muzealną profesją. Chodzi o to, by nowe zadania i społeczne oczekiwania kierowane w stronę muzealników, nie były dla nich powodem frustracji, lecz otwierały i inspirowały do tworzenia niebanalnych opowieści o otaczającym nas świecie – tym przeszłym, i tym współczesnym.

Post scriptum

Kiedy pracowałam nad przygotowaniem prezentowanego tekstu, pojawiła się możliwość zorganizowania pierwszego po ponad 30-letniej przerwie międzyuczelnianego obozu etnograficznego. W marcu 2024 roku prezes SMWP Zbigniew Skuza przekazał grupie roboczej³³ informację o pozyskaniu środków finansowych na realizację badań etnograficznych w Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

³³ Skład grupy roboczej podany jest w przypisie 2 tegoż tekstu.

dla grupy 22 studentów. Ze względu na nagłący czas, a także ograniczoną liczbę miejsc organizatorzy zmuszeni byli zawęzić liczbę ośrodków uniwersyteckich do trzech jednostek, mając nadzieję, że inicjatywa znajdzie w przyszłości kontynuację i poszerzy się o inne ośrodki etnologiczne w Polsce. Ostatecznie ustalono, że MOE odbędzie się w terminie od 11 do 18 maja 2024 roku. Rolę głównego organizatora i gospodarza całego wydarzenia przyjął na siebie Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej z dyrektorką Katarzyną Dypą na czele. Jego pracownicy Magdalena Fołta i dr Janusz Radwan we współpracy z etnologami z ośrodków akademickich z Krakowa, Łodzi i Warszawy przygotowali dla studentów obszerny program edukacyjno-warsztatowy, obejmujący etnograficzne badania terenowe, zajęcia warsztatowe z zakresu muzealnictwa, spotkania z pracownikami muzeów, a nade wszystko wspólne rozmowy i dyskusje. Tematem badań realizowanych w ramach MOE była szeroko rozumiana przestrzeń przydomowa podkolbuszowskiej wsi. Eksploracjami terenowymi objęto cztery wsie: Brzezówka, Domatków, Kolbuszowa Górna, Nowa Wieś. Studenci i studentki przeprowadzili łącznie ponad 150 rozmów oraz wytworzyli ok. 1500 zdjęć. Nawiązali nowe znajomości i przyjaźnie. Podczas podsumowania MOE gośćmi specjalnymi byli: prof. Jan Świątek - UJ, Zbigniew Skuza - prezes SMWP, Robert Godek - Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Jacek Bardan - dyrektor senior Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej i wspomniana już Katarzyna Dypa.

Poniżej przedstawiam podstawowe informacje na temat MOE 2024, z uwzględnieniem podmiotów i instytucji, które wsparły finansowo i merytorycznie to wydarzenie.

Międzyuczelniany Obóz Etnograficzny. REAKTYWACJA 2024, Kolbuszowa, 11–18 maja 2024

Organizatorzy: Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Stowarzyszenie Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce

Partnerzy: Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Łódzkiego, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego.

Uczestnicy: studentki i studenci z ww. ośrodków akademickich.

Współfinansowanie: Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie.

Koordinacja badań i opieka merytoryczna: mgr Katarzyna Dypa, mgr Magdalena Fołta, dr Janusz Radwan - MKL w Kolbuszowej, dr Damian Kasprzyk - UŁ, prof. UJ, dr hab. Stanisława Trebunia-Staszal - UJ, dr Katarzyna Waszczyńska - UW, dr Michał Żerkowski - UŁ, mgr Roksana Butrym-Lampard - Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzowie, mgr Barbara Kučerová - Muzeum v Přírodě, Vysočina, Czechy.

Patronat: Młoda Antropologia, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze

Obecnie czynione są starania o organizację kolejnego międzyuczelnianego obozu, tym razem z udziałem wszystkich zainteresowanych ośrodków etnologicznych w Polsce.

Bibliografia

- Barańska K.
2020 *Muzeum a przemiany społeczno-kulturowe – katalizator rozwoju czy obciążenie?* w: K. Barańska, M. Murzyn-Kupisz, J. Święch (red.), *Muzea na wolnym powietrzu. Antycypacje*, Kolbuszowa-Kraków.
- Barańska K., M. Murzyn-Kupisz, J. Święch (red.)
2020 *Muzea na wolnym powietrzu. Antycypacje*, Kolbuszowa-Kraków.
- Berendt E.
2014 *Symulakrum albo „miejsce schadzki w celu bawienia się wzajemnego naukami i kunsztami”*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej”, nr 1, s. 31-48.
- Bujak J.
1975 *Muzealnictwo etnograficzne w Polsce (do roku 1939)*, seria: ZNUJ, „Prace Etnograficzne”, z. 8, Warszawa-Kraków.
- Folga-Januszewska D.
2008 *Muzeum: definicje i pojęcie. Czym jest muzeum dzisiaj?*, „Muzealnictwo”, nr 49, s. 200–203.
- Folga-Januszewska D., Rottermund A.
2009 *Studia w zakresie muzeologii i muzealnictwa na wyższych uczelniach w Polsce a światowe standardy nauczania muzeologii*, „Muzealnictwo”, nr 50, s. 47-56.
- Gluziński W.
1980 *U podstaw muzeologii*, Warszawa.
- MacCannel D.
2020 *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, Warszawa.
- Majewski P.
2018 *Wykształcony muzealnik we współczesnym muzeum – próba diagnozy stanu obecnego i perspektyw zmian*, „Przegląd Zachodniopomorski”, R. 33, z. 2, s. 5-17.
- Merriman N.
2020 *30 Years after the New Museology: What’s Changed*, „Prace Etnograficzne”, R. 49, z. 2, s. 173–187.
- Murzyn-Kupisz M.
2020 *Wieloaspektowość i specyfika relacji muzeów na wolnym powietrzu z ich społeczno-ekonomicznym otoczeniem* w: K. Barańska, M. Murzyn-Kupisz, J. Święch (red.), *Muzea na wolnym powietrzu. Antycypacje*, Kolbuszowa-Kraków.
- Pilichowska B.
2002 *Jan Stanisław Bujak (1931–1991)* w: W. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss (red.), *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 1, Kraków, s. 22–24.
- Simon N.
2010 *The Participatory Museum*, Santa Cruz-California.

Spiss A.

2002 *Mieczysław Gładysz (1903-1984) w: Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. I, Kraków, s. 120-126.

Żygulski Z. jun.

1982 *Muzea na świecie. Wstęp do muzealnictwa*, Kraków.

Źródła niepublikowane

Spuścizna Kazimierza Moszyńskiego,teczka 114, 146. Zbiory Pracowni Dokumentacji i Informacji Etnograficznej, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ.

Historia Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ. Brak sygnatur. Materiały w opracowaniu. Zbiory Pracowni Dokumentacji i Informacji Etnograficznej, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ.

Źródła internetowe

<https://etnologia.uj.edu.pl/dzialalnosc/wystawy> (dostęp: 25.07.2023).